

УДК 378(477.4)“192”:057.87

О.Б.Комарницький

Студентство педагогічних навчальних закладів УСРР у другій половині 1920-х рр.: формування контингенту (на матеріалах Правобережної України)

Досліджується процес формування студентського контингенту вищих педагогічних навчальних закладів радянської України, у т.ч. Правобережжя, складовою частиною якого є Подільський регіон, у другій половині 1920-х рр. Зокрема, показано хід виконання щорічних планів прийому молоді. Автор, використавши архівні документи та матеріали тогочасної періодики, доводить, що відсоток виконання плану держзамовлення у педвишах був значно вищим у порівнянні з вишами інших типів. Для покращення наборів вони залучали до профорієнтаційної роботи студентів старших курсів. Наведено конкретні приклади прийомів до окремих навчальних закладів Правобережної України (Київського, Волинського, Кам'янець-Подільського інститутів народної освіти, ряду педагогічних технікумів, які почали функціонувати з 1925–1926 навчального року). Аналізуючи соціальний склад вступників, автор показав поступове збільшення робітничо-селянського прошарку. З'ясовано, що переважна більшість абітурієнтів педвишів була позапартійною (за показником забезпечення партійним прошарком вони випереджали медичні і мистецькі ВНЗ, водночас поступаючись іншим типам вишів), а набір жінок і чоловіків здійснювався на паритетній основі. У статті доводиться, що провідне місце серед представників різних національностей посідали українці. Автор зазначає, що комплектування педвишів відбувалося переважно за рахунок випускників профшкіл педагогічного профілю, освітній рівень яких був низьким.

Ключові слова: студент, інститут, технікум, абітурієнт, прийом, захування, заява.

Упродовж 20-х рр. ХХ ст. в УСРР було здійснено декілька спроб реорганізації вищих педагогічних навчальних закладів, метою яких була підготовка висококваліфікованих і відданих радянській владі кадрів вчителів. На них покладався відповідальність за навчання і виховання покоління, здатного втілити в життя проєкти правлячої партії щодо побудови нового суспільства. Відповідно зростали вимоги до приймальних комісій педвишів, які мали забезпечити прийом лояльних до влади студентів. Окремі аспекти цієї проблеми вивчали радянські вчені Ф.Г.Паначин [37], О.Б.Слущкий [14], Г.І.Ясницький [29], сучасні українські дослідники О.О.Лаврут [13], В.К.Майборода [31], В.В.Липинський [40], І.І.Ніколіна [30], Н.П.Москальова [34], І.Б.Автушенко [35] та ін. У нашій публікації покажемо як виконувалися плани прийомів студентів педагогічних ВНЗ у другій половині 1920-х рр., проаналізуємо соціальний, партійний, національний та статевий склад першокурсників.

Щорічно педвишам України доводився план прийому студентської молоді. У 1926–1927 навчальному році (далі – н.р.) планувалося набрати в інститути

народної освіти (ІНО) республіки 2070 студентів, педтехнікуми – 3340 [1, спр. 2491, арк. 100; 2, с. 74]. У тому навчальному році план прийому в ІНО виконали на 96%. Загалом, у 12 ІНО заяви подали 3299 осіб (1,59 осіб на місце), з яких склали екзамени 1366, а зарахували 1988. У 61 педтехнікумі УСРР виявили бажання навчатися 6758 осіб, склали екзамени – 3266, зарахували – 4074 осіб (виконання плану прийому склало 121,97%) [3, с. 9]. Дослідники Я.Звігальський та М.Іванов у своїй праці подають дані про фактичний прийом в ІНО 2020 студентів, а в педтехнікуми 3751 студента [4, с. 314]. Відсоток виконання плану держзамовлення у педвишах був значно вищим у порівнянні з вишами інших типів. Загалом, у УСРР в інститутах відсоток виконання плану склав 95,4%, а в технікумах – 97,3% [5, с. 187; 6, с. 72].

У 1927–1928 н.р. ІНО мали поповнити 2010 студентів, а педтехнікуми – 3340 [1, спр. 2491, арк. 100; 7, спр. 399, арк. 83]. На сторінках журналу “Студент революції” знаходимо дещо інші дані. Так, в інститути системи педосвіти планувалося набрати 1740 осіб, а в технікуми – 3440 [8]. У тому навчальному році бажання навчатися в ІНО виявили 5030 абітурієнтів (2,5 особи на місце), з яких прийняли на навчання 2309 [7, спр. 399, арк. 83], у педтехнікумах – відповідно 8512; 2,54 і 4672 [7, спр. 399, арк. 109]. Таким чином, відсоток виконання плану прийому в ІНО склав 114,87%, у педтехнікуми – 135,81%. Незважаючи на це, у 19 педтехнікумах УСРР спостерігався недобір студентів. Зокрема, у Шепетівському педтехнікумі він становив 10 студентів, при плані у 80 студентів, Бердичівському – відповідно 17 і 60, Київському єврейському – 17 і 40, Київському польському – 23 і 80, Коростенському – 28 і 80 [7, спр. 399, арк. 130]. В УСРР в усіх вишах показник виконання плану складав: в інститутах – 109,3%, у технікумах – 96,1% [5, с. 187].

У 1928–1929 н.р. в ІНО зарахували 3210 студентів, у педтехнікуми – 6403 [9, с. 9]. На жаль, ми не маємо даних щодо плану прийому, а відтак і про виконання плану. Деякі архівні документи дають зрозуміти, що цей відсоток у порівнянні з минулим роком був нижчим. Так, 27 серпня 1928 р. на одній із вишівських нарад зверталася увага на слабкі темпи подачі заяв у педвиші, у зв’язку з чим виникла небезпека не заповнення місць. Наприклад, у Кам’янець-Подільський ІНО на 200 місць було подано лише 140 заяв [10, спр. 263, арк. 2-2 зв.]. Тому НКО УСРР прийняв рішення про продовження терміну подачі заяв, а також вжиття заходів до залучення у ряди студентства комуністів і комсомольців, робітників і селян [10, спр. 263, арк. 2]. Проведена робота не дала бажаного ефекту. 26 вересня ректор Кам’янець-Подільського ІНО Ф.Кондрацький на нараді, яку проводив окружний партійний комітет, інформував про значний недобір студентів. Основними причинами цього керівник назвав “збільшення вимог [до вступників] і не випуск [у 1928 р.] профшкіл”. Він також констатував слабку підготовку абітурієнтів [10, спр. 263, арк. 8]. Крім того, як з’ясувалося пізніше, серед прийнятих на І курс були “небажані елементи”, які “скрили” своє соціальне положення [11, спр. 24, арк. 39]. Подібною були ситуація і у Волинському ІНО, де на 28 серпня 1928 р. було подано лише 140 заяв [12, спр. 16,

арк. 29]. У вишах УСРР усіх типів відсоток виконання плану прийому склав 97,8%. [13, с. 8]

Не кращим було становище і у 1929–1930 н.р. Радянський історик О.Б.Слуцький повідомляв, що при комплектуванні перших курсів педагогічних вишів залишилося сотні вакантних місць [14, с. 171]. Він вважає, що причиною хронічних недоборів були “недостатня робота серед робітничо-селянської молоді, грубі помилки, що їх допускала республіканська студентська організація “Пролетстуд” у підготовці прийому до вузів, недостатня кількість трудящої молоді з середньою освітою, нечітка діяльність Наркомосу УРСР” [14, с. 170]. Для стабілізації становища і покращення наборів виші залучали до профорієнтаційної роботи студентів. Зокрема, 20 лютого 1930 р. на засіданні Подільського окружного бюро пролетарського студентства ухвалили всім профкомам відрядити студентів-лекторів, які б на різних підприємствах, закладах і установах проінформували про підготовку до нового прийому у виші, допомогли у “вербовці” працівників на підготовчі курси, що формувалися при вишах [15, спр. 5, арк. 100]. Загалом, у 1929–1930 н.р. в 11 ІНО зарахували 4141 студента [16, спр. 1819, арк. 8-12], у 33 педтехнікуми – 2931 студента [16, спр. 1819, арк. 1-3].

Архівні джерела, матеріали тогочасної періодики свідчать про прийом в окремі навчальні заклади Правобережної України. Щорічно найбільший контингент першокурсників мав Київський ІНО. Зокрема, у 1928 р. на факультет соціального виховання планували набрати 128 осіб (шкільний відділ – 120, дошкільний – 8), професійної освіти – 220 (суспільствознавчий – 70, техознавчий – 90, природознавчий – 60). Планувалося відкрити відділ іноземних мов на 60 осіб [17]. Наступного року до Київського ІНО вступили 782 особи [16, спр. 1819, арк. 9]. У Волинському ІНО в 1926 р. план прийому студентів було перевищено із 100 до 103 осіб. У зв’язку з цим, 6 листопада ректор ІНО отримав листа від заступника народного комісара освіти УСРР Я.Ряппо, у якому він просив повідомити з “чийого дозволу проводився прийом поперх норми” [18, спр. 12, арк. 40; 19, спр. 150, арк. 48]. У тому році на початку вступної кампанії активність абітурієнтів була низькою. Основною причиною пасивності було те, що більшість вступників мали дуже слабку підготовку і потенційно відчували, що в них виникнуть труднощі із складанням вступних екзаменів. Лише після розпорядження НКО про зарахування без екзаменів вчителів, які бажали покращити свій фаховий рівень, від них “посипалися” заяви. Хоча конкурс при вступі був невеликий. На 100 місць подали лише 135 заяв [18, спр. 12, арк. 50]. У 1927–1928 н.р. на 100 місць надійшло 173 заяви [12, спр. 16, арк. 13]. У 1929–1930 н.р. Волинський ІНО поповнили 274 студенти [16, спр. 1819, арк. 8].

В Кам’янець-Подільському ІНО у 1926 р. бажання навчатися виявили 130 осіб. Після вступних екзаменів зарахували до складу першокурсників 92 особи [11, спр. 6, арк. 20, 84]. У 1927 р. конкурс на вступних екзаменах склав 2,8 особи на одне місце [20]. Вступна кампанія 1928 р. характеризувалася низькою активністю абітурієнтів. Як вже зазначалося, на 25 червня на 200 вакантних місць надійшло лише 140 заяв. 91 вступник представляв Кам’янецький округ, 13 –

Могилівський, 11 – Вінницький, 10 – Проскурівський, 6 – Тульчинський, 5 – Шепетівський, 2 – Першотравневий, 1 – Білоцерківський, 1 – Автономну Молдавську СРР [10, спр. 263, арк. 5]. За іншими даними, в ІНО подала заяви лише 91 особа, з яких допустили до конкурсу – 89 осіб, прийняли до вишу – 58 [21, спр. 5, арк. 441]. Тому керівництво вишу змушене було оголосити додатковий прийом, під час якого набрали ще 12 осіб [21, спр. 5, арк. 368]. У 1929–1930 н.р. студентами Кам'янець-Подільського ІНО стала 151 особа [16, спр. 1819, арк. 8].

Окремі дані маємо щодо результативності вступних кампаній у педтехнікумах. Так, в Житомирському українському педтехнікумі у 1926 р. вступники подали 115 заяв, з яких до вишу зарахували 56 осіб. Найбільше абітурієнтів делегував Волинський округ – 69 осіб. З Бердичівського округу прибула 31 особа, Коростенського – 9, Шепетівського – 3, Тульчинського – 2, Київського – 1 [22, спр. 125, арк. 148 зв.-149]. Цілком провальною була вступна кампанія в 1926 р. у Новоград-Волинському педтехнікумі. Того року до вишу прийняли лише 11 осіб (план прийому складав 40 осіб) [23, спр. 5, арк. 22]. До Житомирського українського педтехнікуму в 1927 р. зарахували 46 осіб (загальний конкурс склав 2,5 особи на місце) [22, спр. 175, арк. 40], у Новоград-Волинському – відповідно 40 і 2,1 [23, спр. 7, арк. 2]. Що стосується останнього навчального закладу, то 40 вступників представляли Волинський округ, 18 – Коростенський, 14 – Шепетівський, 5 – Бердичівський, 2 – Ніжинський, по 1 – Білоцерківський і Проскурівський [23, спр. 7, арк. 2 зв.]. Поступово зростала кількість заяв від абітурієнтів, які вступали у Житомирський єврейський педтехнікум. Якщо у 1926 р. їх було 75, то вже у 1927 р. – 109. У 1927 р. вступники прибули з Житомирського, Шепетівського, Бердичівського, Коростенського, Первомайського, Одеського, Миколаївського, Херсонського округів [19, спр. 239, арк. 215-216, 224].

До Житомирського українського педтехнікуму у 1928 р. надійшло від абітурієнтів 182 заяви [22, спр. 237, арк. 12]. Після проведення вступних іспитів зарахували 78 осіб [22, спр. 239, арк. 296-297 зв.]. В 1929 р. у Бердичівський педтехнікум вступила 41 особа, Коростишівський – 112, Коростенський – 90 [16, спр. 1819, арк. 1]. В Шепетівський педтехнікум у 1927 р. було подано 237 заяв [24, спр. 230, арк. 73]. На екзамені з'явилися 188 осіб, у т.ч. з Шепетівського округу – 180, Бердичівського – 4, Волинського – 3, Автономної Молдавської СРР – 1 [24, спр. 230, арк. 153 зв.]. Зарахували до вишу 72 особи [24, спр. 230, арк. 73]. У 1928 р. до технікуму прийняли 81 особу [24, спр. 230, арк. 115-115 зв.], у 1929 р. – 66 [16, спр. 1819, арк. 2].

Певні проблеми з набором студентів відчувалися у Проскурівському педтехнікумі. У зв'язку з цим у лютому 1926 р. директор технікуму К.Г.Гайовий у своєму звіті зазначав: “Щодо укомплектування 1 курсу, можемо лише констатувати, що, на жаль, в нашій окрузі є лише одна сільськогосподарська профшкола, і вона не може дати відповідної кількості кандидатів для технікуму. З числа тих, що бажали до технікуму вступити та не пройшли профшколи, прийшлося прийняти по іспитах все-таки кращих...” [25, спр. 5302, арк. 1]. У 1927 р. НКО УСРР встановив для технікуму норму прийому у 60 осіб. У той же час школи Поділля

потребували значно більшої кількості кваліфікованих педагогічних кадрів. З цього приводу керівник закладу в серпні 1927 р. у зверненні до НКО писав: "...установлена НКО норма до прийому... Проскурівщину не задовольняє. Умови Проскурівщини вимагають, аби в наступному році було прийнято 80 чоловік. Проскурівський педтехнікум обслуговує частково Кам'янецьчину й Шепетівщину". Щоправда, у записці відверто наголошувалося, що "пропускна можливість технікуму з боку аудиторій – 40 чоловік". Все ж НКО УСРР пішов на зустріч і 2 вересня 1927 р. повідомив, що план набору на I курс збільшено до 80 осіб [26, с. 340; 27, с. 446]. У 1929 р. до Проскурівського педтехнікуму набрали 79 осіб [16, спр. 1819, арк. 2].

Досить високим був конкурс при вступі до Вінницького українського педтехнікуму. Туг у 1928 р. на 120 місць претендували 500 осіб [28, спр. 34, арк. 63]. У 1929 р. до Білоцерківського педтехнікуму зарахували 135 студентів, Тульчинського – 124, Ржищівського – 86, Могилівського – 84, Корсунського – 80 [16, спр. 1819, арк. 1-2].

Навянні праці радянських та сучасних українських дослідників, архівні джерела та матеріали періодики дають можливість прослідкувати соціальний, партійний, національний та статевий склад першокурсників.

Аналіз соціального складу вступників показує поступове збільшення робітничо-селянського про шарку. Радянський історик Г.І.Ясницький повідомляв, що у 1926–1927 н.р. серед прийнятих до педвишів робітники становили 13%, селяни – 20,8%. У 1927–1928 н.р. робітників було 20%, селян – 33,4%, службовців – 44,1%, інших – 2,1%, у 1929–1930 н.р. – відповідно 32,3%, 37,9%, 27,3%, 2,2% [29, с. 202]. На нашу думку, ці показники були дещо завищеними. Найбільш вірогідними є такі дані: у 1926–1927 н.р. робітники становили 13,6%, селяни – 20,8%, вчителі – 42,1%, службовці – 21,7%, кустарі – 1,3%; у 1927–1928 н.р. – відповідно 13,2%, 22,4%, 49,2%, 13,8%, 1,2% [30, с. 225]; у 1928–1929 н.р. робітників було 20,4%, селян – 32,2%, наймитів – 1,2%, службовців – 44,1%, інших – 1,8% [9, с. 10]. Таким чином, наприкінці десятиліття робітничо-селянський про шарок за чисельністю почав домінувати у студентському середовищі. За даними В.К.Майбороди, у 1929–1930 н.р. кількість студентів-робітників зросла на 4,7%, селян – 8,5% порівняно з попереднім навчальним роком [31, с. 70]. Водночас, сучасник тих подій В.Мускін спростовує ці дані. Він зазначає, що під прийому у педвиші робітники і селяни становили 46% [32, с. 4]. Все ж, якщо порівняти вищенаведені дані із загальнореспубліканськими, то вони будуть не на користь педвишів. Так, в 1926–1927 н.р. у середовищі новоспечених першокурсників робітники становили 28,5%, селяни – 42%, [6, с. 73] у 1927–1928 н.р. – відповідно 34,1% і 27,4% [33, с. 86; 34, с. 72], у 1928–1929 н.р. – 34,2% і 32,5% [35, с. 9; 36, с. 685]. Загалом, у педвишах, як свідчать Б.Володарський і Й.Косман "пролетарський" про шарок був найменшим. Вони зазначають: "Це загрозливий стан, бо ці вузи з погляду пролетарського виховання поколінь є найважливіші, і виправдати небажання робітничих юнаків та дівчат йти до педвузів не можна ні в якому разі". Про це ж йшлося на жовтневому (1928 р.) пленумі ЦК ВЛКСМ, який ухвалив відрядити

1000 комсомольців до педвишів. Однією із причин недостатнього прагнення молоді до цих вишів було порівняно гірше матеріальне забезпечення педагогів, ніж інженерно-технічних фахівців [9, с. 13].

Дещо сприятливішою для більшовицької влади було становище у педтехнікумах. Тут у 1926 р. серед першокурсників робітники становили 12,6%, селяни – 59,7%, вчителі – 8,1%, службовці – 14%, кустарі – 3,7%, інші – 1,9%; у 1927 р. – відповідно 13,2%, 57,8%, 11,2%, 13,6%, 3%, 1,2% [7, спр. 399, арк. 109]. Приблизно такими ж були загальнореспубліканські показники. У 1926–1927 н.р. у технікумах УСРР серед першокурсників робітники і селяни становили 77,1% [6, с. 73]. У педтехнікумах всього СРСР у 1928–1929 н.р. удільна вага робітників і селян становила 71,6%, що було набагато більше ніж у педінститутах. У 1927–1928 н.р. серед зарахованих тут було 19,5% робітників і 33,2% селян [37, с. 40].

Окремі архівні документи повідомляють про соціальний стан вступників окремих навчальних закладів. Так, у 1928–1929 н.р. до Кам'янець-Подільського ІНО вступили 3 робітники, 32 селянина, 34 службовці [21, спр. 5, арк. 368, 441]. У 1926 р. серед прийнятих до Волинського ІНО було 4 робітники, 38 селян, 46 вчителів, 13 службовців, 2 кустарі [18, спр. 12, арк. 50; 19, спр. 12, арк. 50; 19, спр. 150, арк. 48]. У 1927–1928 н.р. вступники за соціальним станом розподілялися так: робітники – 15 осіб, селяни – 32, трудова інтелігенція – 39, службовці – 11, кустарі – 3 [12, спр. 16, арк. 13]. У 1928 р. на навчання до Вінницького українського педтехнікуму прийняли 22 робітники і 66 селян-незможників (загальна кількість місць – 120) [28, спр. 34, арк. 63]. За соціальною ознакою із 72 першокурсників Шепетівського педтехнікуму у 1927 р. 7 осіб були вихідцями із робітників, 33 – селян, 19 – вчителів, 8 – службовців, 5 – кустарів [24, спр. 230, арк. 73]. У 1928 р. до вишу зарахували 81 особу, у т.ч. 56 осіб належали до селян, по 8 – до робітників, службовців, трудової інтелігенції, 1 – кустарів [24, спр. 356, арк. 115-115 зв.].

Як і раніше переважна більшість абітурієнтів педвишів була безпартійною. У 1926–1927 н.р. комуністи становили 12,1% всіх вступників інститутів народної освіти республіки, комсомольці – 20,5%, у 1927–1928 н.р. – 14% і 21,5% [7, спр. 399, арк. 112], у 1928–1929 н.р. – 13,3% і 32% [9, с. 18]. У педтехнікумах нижчим був відсоток комуністів, але вищим – комсомольців. Так, у 1926–1927 н.р. члени КП(б)У серед першокурсників становили 2,9%, члени ЛКСМУ – 37,6%, у 1927–1928 н.р. – відповідно 2,6% і 39,7% [7, спр. 399, арк. 109], у 1928–1929 н.р. – 3,3% і 39,4% [9, с. 18]. За показником забезпечення партійним прошарком педвиші випереджали медичні і мистецькі ВНЗ, водночас поступалися – індустріально-технічним і соціально-економічним, були майже на одному рівні із сільськогосподарськими вишами (див. табл. 1).

Що стосується педвишів Правобережжя, то, наприклад, у Волинському ІНО у 1926–1927 н.р. серед 103 випускників було 8 комуністів і 22 комсомольці [19, спр. 150, арк. 48], у 1927–1928 н.р. – відповідно 10 і 21 [12, спр. 16, арк. 13]. У Кам'янець-Подільському ІНО серед 92 першокурсників комсомольці складали

Таблиця 1

Прийом студентів за партійним складом до вишів УСРР
у 1928–1929 н.р. [9, с. 18]

Типи вишів	Прийом в інститути (%)		Прийом у технікуми (%)	
	комуністи	комсомольці	комуністи	комсомольці
Індустріально-технічні	36,1	30,6	15,1	31,5
Індустріально-технічні робітничі	-	-	21,8	34,6
Сільськогосподарські	15,9	34,8	11,6	39,4
Соціально-економічні	33,4	33,5	23,2	32,2
Педагогічні	13,4	32,0	3,3	39,4
Медичні	9,5	28,0	3,5	24,1
Мистецькі	4,8	21,3	4,9	26,8
Разом	18,4	31,4	8,7	36,4

46 осіб [11, спр. 6, арк. 20, 84]. Після зарахування першокурсників серед завдань партійного осередку останнього вишу визначалися такі: втягнути молодь у громадсько-політичне життя; дати кожному студенту посильне партійне навантаження, яке б, у свою чергу, не стало б на заваді навчальному процесу [38, спр. 5а, арк. 86 зв.]. У 1928–1929 н.р. відсоток молоді із партійною приналежністю був значно меншим. Тоді вступали до інституту 70 студентів, у т.ч. 3 члени КП(б)У і 23 – ЛКСМУ [21, спр. 5, арк. 441]. Тоді ж у Вінницький український педтехнікум зарахували 3 комуністів і 41 комсомольця [28, спр. 34, арк. 63]. В Шепетівському педтехнікумі у 1927 р. серед 72 першокурсників були 2 члени КП(б)У і 23 – ЛКСМУ [24, спр. 230, арк. 73], у наступному році – відповідно 81, 5 і 27 [24, спр. 356, арк. 115].

У педвишах УСРР перші позиції серед представників інших національностей тримали українці. Друге місце за чисельністю займали євреї. У 1926–1927 н.р. представники титульного етносу серед вступників ІНО УСРР становили 69,9%, євреї – 16,8%, росіяни – 9,6%, поляки – 0,7%, німці – 1,0%, інші – 2,0%, у 1927–1928 н.р. – відповідно 70,7%, 16,3%, 8,4%, 0,4%, 1,6%, 2,6% [7, спр. 399, арк. 113]. У 1928–1929 н.р. українців було 69,2%, євреїв – 15,4%, росіян – 11,8%, інших – 3,6% [9, с. 20]. Подібне мало місце і в педтехнікумах: у 1926–1927 н.р. українці становили 76,2%, євреї – 11,2%, росіяни – 5,1%, інші – 7,5%; у 1927–1928 н.р. – відповідно 79%, 10,2%, 4,2%, 6,6% [7, спр. 399, арк. 109], у 1928–1929 н.р. – 72,3%, 13,8%, 8,3%, 5,6%. За показником представництва серед першокурсників українців педвиші поступалися лише сільськогосподарським вишам, де в інститутах українці становили 78,8%, у технікумах – 81,5% [9, с. 20]. Водночас, розподіл новоспечених першокурсників за національністю мав суттєві відмінності від загальнодержавного показника. Так, у 1926–1927 н.р. українці в інститутах усіх типів становили 59,4%, євреї – 24,9%, росіяни – 14,7%, німці – 0,6%, поляки – 0,7%, інші – 2,7%; у 1927–1928 н.р. – відповідно 58,9%,

22,6%, 14,7%, 0,9%, 0,6%, 2,3%; у 1928–1929 н.р. – 62,8%, 18,7%, 14,7%, 0,8%, 0,6%, 2,4% [39, с. 6; 40, с. 169].

Серед педвишів Правобережжя, наприклад, у Кам'янець-Подільському ІНО в 1926 р. у середовищі першокурсників абсолютно переважали українці – 81 особа, євреї становили 9 осіб, німці – 1, поляки – 1 [11, спр. 6, арк. 20, 84]. У 1928 р. серед 70 першокурсників були 51 українець, 17 євреїв, 1 росіянин, 1 поляк [21, спр. 5, арк. 441]. У Шелетівському педтехнікумі у 1927 р. на І курс прийняли 60 українців, 9 євреїв, по одному росіянину, поляку, білорусу [24, спр. 230, арк. 154]. У 1928 р. тут було 65 українців, 14 євреїв і 2 поляки [24, спр. 356, арк. 115-115 зв.].

Комплектування педвишів відбувалося переважно за рахунок випускників профшкіл педагогічного профілю. Частина абітурієнтів навчалися на робітфаках, у трудових школах, закінчили дореволюційну середню школу, чи отримали домашню освіту. Підготовка через робітфаки не була домінуючою, що спростовує офіційну версію радянської історіографії про пріоритетність цієї системи підготовки. Про це свідчать такі дані. У 1926 р. 15,2% осіб, прийнятих до ІНО, закінчили робітфаки, 19% – профшколи, 13% – трудові школи, 26,5% – дореволюційну середню школу, 4,3% – отримали домашню освіту, у 1927 р. – відповідно 8,9%, 25,2%, 8,1%, 31,1%, 7,8% (ще 13% вступників закінчили педтехнікуми) [7, спр. 399, арк. 113]. У педтехнікумах освітній рівень вступників був таким: у 1926 р. 1% абітурієнтів закінчили робітфаки, 2,5% – профшколи, 0,1% – професійні курси, 88,9% – трудові школи, 0,8% – дореволюційні середні школи, 0,1% – партшколи, 1,9% – навчалися у підготовчій групі, 1,2% – дитячому будинку, 0,1% – перевелися з інших вишів, 3,5% – здобули домашню освіту, у 1927 р. – відповідно 0,5%, 22,7%, 0,6%, 56,3%, 2%, 0,2%, 10,5%, 0,6%, 2,6%, 4% [7, спр. 399, арк. 110]. Загалом, освітній рівень абітурієнтів був низьким. Нарком освіти УСРР М.О.Скрипник з приводу послаблення вимог при вступі до вишів зазначав: “Зниження умов прийому [для робітників і селян] – це велика помилка, і тепер, підраховуючи наслідки прийому, треба нам зробити відповідний висновок, бо зниження умов прийому для робітників і селян під час прийняття до вузів не забезпечує робітництво своєю пролетарською справжною інтелекцією. Намагання пролізти, як-небудь обійти, знайти засоби прикрити своє навчання, курс на прийняття з одним-двома незадовільними оцінками – це шлях до розбещеності пролетарської молоді, до класового переродження, до поширення дрібно-буржуазного впливу на нашу робітничо-селянську молодь. Нам [слід дбати] не про механічне побільшення відсотку, а про органічне піднесення всіх заходів, щоб дати вузам хороше підготовану, озброєну знанням робітничо-селянську молодь. Ми мусимо бити на якість... Приймати робітників і селян до вузів з недостатніми знаннями це не що інше, як готувати самім собі прірву...” [9, с. 24].

Про слабку підготовку абітурієнтів повідомляли з різних педагогічних навчальних закладів. Наприклад, у грудні 1928 р. з Могилів-Подільського педтехнікуму надійшла інформація, що “склад абітурієнтів слабкий [переважали ті, хто закінчив 7-річну школу, випускників профшкіл фактично не було]. Письмові роботи [вступників] здивовують своєю примітивністю й малограмотністю”.

Тому на I курсі викладачі змушені були проходити з студентами матеріал підготовчого курсу [7, спр. 404, арк. 11]. Недостатньою була підготовка абітурієнтів Кам'янець-Подільського ІНО [10, спр. 263, арк. 4; 20]. Так, у 1928 р. із 58 студентів основного набору робітфак закінчили 6 осіб, профшколу – 5, трудову школу – 21. Ще 26 осіб навчалися у трудовій школі, але не закінчили її [21, спр. 5, арк. 441]. У 1927–1928 н.р. 31 вступник Волинського ІНО закінчив профшколу, 29 – дореволюційну середню школу, 23 – педшколу, 12 – трудшколу [12, спр. 16, арк. 13]. У 1926 р. 44 новоспечені першокурсники Шепетівського педтехнікуму закінчили трудові школи, 12 – професійні школи, 1 – дворічні курси. Домашню освіту здобули 2 особи, перевелися з інших ВНЗ – 2. Вчителювали до вступу у виш 9 осіб. 2 особам не вдалося завершити навчання у профшколі [21, спр. 230, арк. 154]. 70 абітурієнтів, які вступали у 1928 р., закінчили трудові школи, 8 – профшколи, 3 – здобули домашню освіту [24, спр. 356, арк. 115 зв.].

У педвишах набір жінок і чоловіків здійснювався на паритетній основі. Виключенням став 1926 р., коли чоловіки становили 63% набору в ІНО. У 1927 р. серед новоспечених першокурсників було 58,1% чоловіків і 41,9% жінок [7, спр. 399, арк. 113], у 1928–1929 н.р. – відповідно 55,1% і 44,9% [39, с. 170]. Для порівняння загальнореспубліканські показники були такими: у 1926–1927 н.р. серед вступників інститутів УСРР чоловіки становили 73,8%, жінки – 26,2%, у 1927–1928 н.р. – відповідно 70,2% і 29,8%, у 1928–1929 н.р. – 69,3% і 30,7%. Найменше жінок було в індустріально-технічних, соціально-економічних та сільськогосподарських ВНЗ. У медичних, як і в педвишах, жінок і чоловіків було приблизно порівну [39, с. 170]. У педтехнікумах на перших курсах у 1926–1927 н.р. навчалось 51,2% чоловіків і 48,8% жінок, у 1927 р. – відповідно 50,7% і 49,3% [7, спр. 399, арк. 109].

Таким чином, у другій половині 1920-х рр. влада значну увагу приділяла формуванню студентського контингенту майбутніх вчителів, які мали забезпечити навчання і виховання покоління, здатного втілити в життя проекти правлячої партії щодо побудови нового суспільства. Використавши архівні документи та матеріали тогочасної періодики, ми дійшли висновку, що відсоток виконання плану держзамовлення у педвишах був значно вищим у порівнянні з вишами інших типів. Для покращення наборів виші залучали до профорієнтаційної роботи студентів старших курсів. Аналізуючи соціальний склад вступників, констатуємо поступове збільшення робітничо-селянського прошарку. Переважна більшість абітурієнтів педвишів була безпартійною (за показником забезпечення партійним прошарком вони випереджали медичні і мистецькі ВНЗ, водночас поступаючись іншим типам вишів). Набір жінок і чоловіків здійснювався на паритетній основі. Провідні позиції серед представників інших національностей тримали українці. Комплектування педвишів відбувалося переважно за рахунок випускників профшкіл педагогічного профілю, освітній рівень яких був низьким.

Список використаних джерел та літератури

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф.1, оп. 20.
2. Сборник действующего законодательства УССР по народному просвещению

/ [сост. М. А. Глейзер; под ред. Я. П. Ряппо]. – Харьков: Юридич. изд-во Наркомюста УССР, 1926. – 208 с.

3. Народня освіта України. Установи професійної та політичної освіти на 1 січня 1927 р. // Статистика України. – Серія VII. Статистика народньої освіти. – Вип. 2. – Т. VIII. – № 152. – Харків: Центр. стат. управл. УССР, 1929. – 66 с.

4. Звігальський, Я. Професійна освіта на Україні / Яків Звігальський, Микола Іванов; Народний комісаріат освіти УСРР. – Б.м., б.в., 1927. – 410 с.

5. Лаврут, О. О. Студентство Радянської України в 20-ті рр. XX ст.: дис. ... канд. іст. наук / Ольга Олександрівна Лаврут; Донецький національний університет. – Донецьк, 2004. – 220 с.

6. Ряппо, Я. П. Народна освіта на Україні за десять років революції / Я. П. Ряппо. – [Харків], 1927. – 126 с.

7. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 166, оп. 8.

8. Хроніка // Студент революції. – 1927. – № 2-3. – С. 109.

9. Володарський, Б. Про набір до вищої школи. З додатком програм до вступу у вузи та робфаки / Б. Володарський, Й. Косман. – Харків: Держ. вид-во України, 1929. – 64 с.

10. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО), ф. П. 3, оп. 1.

11. Там само, ф. П. 4, оп. 1.

12. Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО), ф. П. 211, оп. 1.

13. Лаврут, О. О. Студентство Радянської України в 20-ті рр. XX ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук / Ольга Олександрівна Лаврут; Донецький національний університет. – Донецьк, 2004. – 19 с.

14. Слуцький, О. Б. Радянське культурне будівництво на Україні в перші роки боротьби за соціалістичну індустріалізацію країни / О. Б. Слуцький. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 212 с.

15. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО), ф. Р. 3510, оп. 1.

16. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 9.

17. Прийом до Київського ІНО // Червоний кордон. – Кам'янець-Подільський, 1928. – 12 липня. – Ч. 79 (455). – С. 4.

18. ДАЖО, ф. Р. 98, оп. 1.

19. Там само, ф. Р. 266, оп. 1.

20. Геринович, В. Інститут Народньої освіти в Кам'янці на Поділлі в 1927–28 академ. рік / В. Геринович // Червоний кордон. – 1928. – 7 лютого. – Ч. 17 (393). – С. 6.

21. ДАХО, ф. Р. 1584, оп. 1.

22. ДАЖО, ф. Р. 344, оп. 1.

23. Там само, ф. Р. 412, оп. 1.

24. ДАХО, ф. Р. 1086, оп. 1.

25. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6.

26. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи. Хмельницька область / [ред. рада вид.: В. Г. Кремень (гол.) [та ін.]; редкол. тому: О. М. Завальнюк (гол.) [та ін.]. – К.: Знання України, 2010. – 447 с.

27. Сороколіт, Т. С. Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія / Т. С. Сороколіт // Матеріали III науково-краєзнавчої конференції “Місто Хмельницький в контексті

історії України” / [редкол.: Л. В. Баженов (гол.), Ю. І. Блажевич, С. М. Єсюнін та ін.]. – Хмельницький: Мельник А. А., 2011. – С. 442-452.

28. ДАВО, ф. П. 249, оп. 1.

29. Ясницький, Г. І. Розвиток народної освіти на Україні (1921–1932 рр.) / Г. І. Ясницький. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1965. – 256 с.

30. Ніколіна, І. І. Формування учительських кадрів загальноосвітніх шкіл України в умовах суспільно-політичного життя 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. / І. І. Ніколіна // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: історія: зб. наук. пр. / [редкол.: П. С. Григорчук (відп. ред.), Л. В. Баженов, В. П. Газін та ін.]. – Вінниця: Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського, 2006. – Вип. XI. – С. 223-232.

31. Майборода, В. К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917–1985 рр.) / В. К. Майборода. – К.: Либідь, 1992. – 196 с.

32. Мускін, В. Вивершимо реконструкцію вищої і середньої школи: Перша Всеукраїнська вишівська нарада / Василь Мускін. – Харків: ДВОУ “Молодий більшовик”, [1930]. – 36 с.

33. Вища школа Української РСР за 50 років / [кер. авт. кол., відп. ред. В. І. Пічов]. – К.: Київ. держ. ун-т ім. Т.Г.Шевченка, 1967. – 395 с.

34. Москальова, Н. П. Вища школа України у 20–30-ті роки: технології формування / Н. П. Москальова // Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. / [редкол.: В. М. Вашкевич (гол. ред.), І. Н. Войцехівська, Б. М. Гончар та ін.]. – К.: ВІР УАН, 2012. – Вип. 65 (10). – С. 70-74.

35. Автушенко, І. Б. До проблеми розвитку освіти України в 1920–1930-і роки / І. Б. Автушенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: історія / [редкол.: В. Ф. Колесник (відп. ред.), М. В. Гримич, Б. М. Гончар та ін.]. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2004. – Вип. 71-72. – С. 7-10.

36. Історія України від найдавніших часів до сьогодення: зб. док. і матеріалів / [за заг. ред. А. П. Коцура, Н. В. Терес]. – К., Чернівці: Книги. – ХХІ, 2008. – 1100 с.; додатки.

37. Паначин, Ф. Г. Педагогическое образование в СССР. Важнейшие этапы истории и современное состояние / Ф. Г. Паначин. – М.: Педагогика, 1975. – 224 с.

38. ДАХО, ф. Р. 1605, оп. 1.

39. Голуб, Ф. ЛКСМУ в культурно-національному будівництві / Ф. Голуб. – Б.м.: Держ. вид-во України, 1929. – 60 с.

40. Липинський, В. В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-і роки: монографія / В. В. Липинський. – Донецьк: РВА Донецьк. держ. техн. ун-т, 2000. – 247 с.

Olexander Komarnitskyi

Students of teacher training institutions of USSR in the second half of the 1920s, forming of contingent (based on materials of Right-Bank Ukraine)

This article describes the formation of the student contingent of higher educational institutions of the Soviet Ukraine, including Right Bank, part of which is Podolsk region in the second half of the 1920s. Particular, the implementation of the annual plans of taking young people is shown. By using archival documents and materials

of contemporary periodicals, the author shows that the percentage of the procurement plan in pedagogical universities was significantly higher compared to other types of universities. The publication presented specific examples of methods to individual schools right-bank Ukraine (Kyiv, Volyn, Kamianets-Podilsky Institute of Public Education, a number of pedagogical colleges, which became operational in the 1925–1926 school year). Analyzing the social composition of entrants author showed a gradual increase in the worker-peasant layer. It was found that the majority of students of pedagogical universities was non-partisan, and set men and women carried on an equal basis. The paper argues that a leader among the other nationalities holding Ukrainian. An author marks that completing of pedagogical universities took place mainly due to the graduating students of professional schools of pedagogical type, an educational level of which was low.

Keywords: student, institute, college, university entrants, reception, transfer, application.

А.Б.Комарницкий

Студенчество педагогических учебных заведений УССР во второй половине 1920-х гг. : формирование контингента (на материалах Правобережной Украины)

Рассказывается о формировании студенческого контингента высших педагогических учебных заведений советской Украины (на материалах Правобережья) во второй половине 1920-х гг. В частности, показано ход выполнения ежегодных планов приема молодежи. Автор, используя архивные документы и материалы тогдашней периодики, доказывает, что процент выполнения плана госзаказа в педвузах был значительно выше по сравнению с вузами других типов. Для улучшения наборов они привлекали к профориентационной работы студентов старших курсов. Приведены конкретные примеры приемов в отдельных учебных заведениях Правобережной Украины (Киевского, Волынского, Каменец-Подольского институтов народного образования, ряда педагогических техникумов, которые начали функционировать с 1925–1926 учебного года). Анализируя социальный состав поступающих, автор показал постепенное увеличение рабоче-крестьянского слоя. Выяснено, что подавляющее большинство абитуриентов педвузов была беспартийной (по показателю обеспечения партийной прослойкой они опережали медицинские и художественные вузы, одновременно уступая другим типам вузов), а набор женщин и мужчин осуществлялся на паритетной основе. В статье доказывается, что ведущие позиции среди представителей разных национальностей удерживали украинцы. Автор отмечает, что комплектование педвузов происходило преимущественно за счет выпускников профшкол педагогического профиля, образовательный уровень которых был низким.

Ключевые слова: студент, институт, техникум, институты, прием, зачисление, заявление.